

STRATEGIK BOSHQARUV HISOBIDA BYUDJETLASHTIRISH VA UNING KORXONA FAOLIYATINI REJALASHTIRISHDA TUTGAN O'RNI

Zaripova Sayohat Zafarovna

Toshkent Moliya Instituti

Buxgalteriya hisobi 2 kurs magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada daromad va xarajatlar budjetining shakllanishi tadqiq qilingan hamda ishlab chiqarish korxonasining daromad va xarajatlari budjetining namunasi tavsiya etilgan. Shuningdek, muallif tomonidan daromadlar va xarajatlar budjetini shakllantirish metodologiyasini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: boshqaruv hisobi, budjet, budjetlashtirish, daromad va xarajatlar budjeti, moliyaviy natija, sotilgan mahsulot tannarxi.

KIRISH

Moliyaviy va iqtisodiy organlarning samarali faoliyati orqali sanoat, qishloq xo'jaligi, qurilish, transport va boshqa tarmoqlarni barqaror rivojlantirish mumkin. Iqtisodiyot tarmoqlari korxonalarida qat'iy tejamkorlikka rioya qilish, mahsulot sifatini oshirib borishda faoliyatni puxta ishlab chiqilgan rejalar asosida to'g'ri tashkil qilish muhim o'rin tutadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Iqtisodiy adabiyotlar tahlil qilinganida budjet va budjetlashtirish, daromad va xarajatlar budjetiga doir umumiy metodologik usullar yoritilganligini ko'rishimiz mumkin.

"Budjet" so'zi qadimgi normand tilidan olingan bo'lib, "bougette" xalta, karmon, charm qop, pul to'la qop degan ma'nolarni anglatadi [2]. B.Nidlz, M.Pauers, S.Millz va G.Andersonlarning fikricha: "budjet – kelgusidagi iqtisodiy operatsiyalar, xo'jalik faoliyati va natijalarni moliyaviy va nomoliyaviy ko'rsatkichlar ifodasida bashorat qiluvchi harakatlar rejasidir" [3]. Rossiyalik iqtisodchi olimlar Ye.A.Anankina, S.V.Danilochkin va N.G.Danilochkinlarning

fikricha, “budjet – korxonaning yaxlit yoki alohidabo‘limlari faoliyatini miqdoriy eks etgan rejasidir” [4]. Respublikamiz iqtisodchi olimlari A.X.Pardaev va Z.A.Pardaevalarning fikricha, “budjet – bu rejalashtirilgan faoliyatni amalga oshirishdan oldin tuziladigan moliyaviy hujjat hisoblanadi” [5, 168].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Jahon tajribasiga ko‘ra budjetlashtirish quyidagi ijobiy jihatlarga ega:

- jamoaning ruhiyatini ko‘tarishga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi;
 - korxona faoliyatini yaxlit holda muvofiqlashtirish imkonini beradi;
 - budjetga o‘z vaqtida tuzatishlar kiritish imkoniyati mavjud;
 - oldingi davrlarda tuzilgan budjetlarning ijobiy jihatlari olish imkoniyati mavjud;
 - rejalashtirilgan va erishilgan natijalarni taqqoslash vositasi bo‘lib xizmat qiladi.
- Budjetlashtirishning salbiy jihatlari quyidagilarni kiritish mumkin:
- Budjetlashtirish tizimining murakkabligi va qimmatga tushishi;
 - Budjet bo‘yicha ma‘lumotlarning har bir xodimga yetib bormasligi ularning ish natijalariga va ruhiyatiga ta‘sir etmasligi;
 - Budjetlashtirish tizimidagi arzimagan o‘zgartirish reja va hisobot ko‘rsatkichlarini qaytadan ko‘rib chiqish va budjetni boshqadan tuzishni taqozo etishi mumkin.

Umuman olganda budjetlashtirishning ahamiyati quyidagilarda ko‘rinadi: rejalashtirish va boshqaruv qarorlarini qabul qilish; kompaniya moliyaviy barqarorligining barcha jihatlari baholash; korxona tashkiliy tuzilmalari tomonidan moliyaviy tartib-intizomni mustahkamlash; alohida xo‘jalik faoliyati va tarkibiy tuzilmalar faoliyati samaradorligini uzluksiz nazorat qilish; kompaniya moliyaviy holatidagi o‘zgarishlar ustidan doimiy nazorat qilish [4].

Budjetlarni tasniflashning asosiy muammolariga quyidagilarni kiritish mumkin: budjet moddalari bo‘ysunuvchanligi belgilanmagan; budjet nomlanishida yagona terminologiya mavjud emas; muayyan bir xil ko‘rsatkich turlicha talqin etiladi. Korxona moliya-xo‘jalik faoliyatidan kelib chiqqan holda uning faoliyatini har tomonlama qamrab olgan, shuningdek yakuniy moliyaviy natijalarni tavsiflovchi budjetlarning kompleks tizimi samarali hisoblanadi. Bu kabi budjetlarni tuzish yagona axborot bazasini shakllantirishni taqozo etadi. Mazkur axborot bazasi har bir budjet uchun hisob-kitob ko‘rsatkichlarini aniqlash, ularni hisob-kitob qilish, ma‘lumotlar bazasini shakllantirish imkonini berishi kerak.

Hisob siyosatining asosiy qoidalarini tushunmaslik oqibatida menejerlar moliyaviy hisobot ma'lumotlarini, daromad va xarajatlar budjeti ma'lumotlarini talqin qiladi. Yana bir bor shuni ta'kidlash joizki, buxgalteriya hisobining asosiy tamoyillarini bilmaslik, samarasiz qarorlarni qabul qilinishiga va muammoli vaziyatlarning o'z vaqtida aniqlanmasligiga olib keladi.

Moliyaviy budjetlarning uchta asosiy turi mavjud: daromad va xarajatlar budjeti, pul mablag'lari harakati budjeti, balans moddalaribudjeti.

Moliyaviy budjetlar bilan birgalikda operatsion budjetlarning 10 dan ortiq turi ham mavjud. Operatsion budjetlar budjetlashtirish ob'ektlariga qarab turlicha bo'ladi (sotish budjeti, ishlab chiqarish budjeti, sotish xarajatlari budjeti va hokazo).

Demak, moliyaviy budjetlarning uchta asosiy turi bo'yicha mulkdorning aniq maqsadlari mavjud: biznes qancha foyda keltiradi, qancha miqdorda pul mablag'lari kirimi va chiqimi yuz beradi, biznesni yuritishda aktivlardan qay darajada samarali foydalaniladi.

XULOSA VA MUNOZARA

1. Budjetlashtirish moliyaviy rejalashtirish bo'lib, korxonani samarali boshqarish uchun zarurdir. Budjetlashtirish korxonaning joriy ko'rsatkichlarini rejalashtirish va istiqboldagi ko'rsatkichlarini bashoratqilish maqsadida turli xildagi budjetlarni ishlab chiqishni ko'zda tutadi.
2. Budjetlashtirish tarmoq xususiyatiga ega bo'lib, juda ko'p omillarga bog'liqdir. Shu boisdan budjetlashtirishning muayyan modelini nafaqat tanlash, balki uni korxona xususiyatiga moslashtirish ham zarurdir.
3. Budjetlashtirish turli xildagi budjetlarni yaxlit va o'zaro aloqadorlikda ishlab chiqilgandagina samarali hisoblanadi. Faqat shunday holatdagina korxonaning umumiy moliyaviy-iqtisodiy holatini bilish mumkin bo'ladi.
4. Daromad va xarajatlar budjeti elementlari moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotda aks etgan ketma-ketlikda tuzilishi maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birgalikda daromad va xarajatlar budjeti operativ budjetlar ma'lumotlari bilan chambarchas bog'liq bo'lishi kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoevning mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017 yil 14 yanvar. - Toshkent: «O'zbekiston», 2017. - 104 b.
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82>
3. Needles B.E., Powers M., Mills S.K., Anderson H.R. "Managerial accounting" 5thed. – Boston, N.-Y.: HoughtonMifflinCompany, 2019.
4. Anankina Ye.A., Danilochkin S.V., Danilochkin N.G. Kontrolling kakinstrument upravleniya prepriyatiem. – M.: Audit, YuNITI, 2019. -297 s.
5. Pardayev A.X., Pardayeva Z.A. Boshqaruv hisobi. –Toshkent, G'.G`ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2014. 318 bet.
6. Vasilev A.A. Budjetirovanie deyatelnosti promyshlennых predpriyatiy. - Volgograd: VGTU, 2012. - 143 s.

